

LUNDS
UNIVERSITET

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan i Helsingborg
Socionomprogrammet
Självständigt arbete 15 hp
HT 2016

Aktiveringsprojekt och makt

En studie kring hur deltagare i aktiveringsprojekt beskrivs i slutrapporter

Författare: Alexandra Karneborn
Handledare: Anna Angelin

Abstract

Author: Alexandra Karneborn

Title: Activational projects and power – a study concerning how participants of activational projects are described in final reports

Supervisor: Anna Angelin

The aim of this study was to examine how participants were described in the final report of four different projects with the aim to help individuals go from financial aid to supporting themselves. These people received financial aid of some form, and this aid was dependent on their participation in the projects. The reports were processed and analyzed with the help of qualitative content analysis and Foucault's theories concerning power. The theories I have used in this study are disciplinary power, pastoral power and governmentality. The study shows that participants of these projects are described in terms such as as passive and powerless, with a lack of a social network. This could cause the participants to develop feelings of shame, which in turn could compromise their mental wellbeing.

Keywords: Pastoral power, disciplinary power, governmentality, social network,

Innehållsförteckning

1. Problemformulering.....	4
1.1. Syfte.....	5
1.2 Frågeställningar.....	5
2. Orientering av kunskapsläget.....	6
2.1 Arbetslinjen som begrepp.....	7
2.2 Arbetslinjen inom försörjningsstödet historia.....	7
2.3 Aktiveringsprogram.....	9
2.4 Skamkänslor och psykisk.....	10
3. Teori.....	11
3.1 Disciplinärmakten.....	13
3.2 Governmentality.....	14
3.3 Pastoralmakten.....	15
4. Empirin.....	15
4.1 Etiskt övervägande.....	17
4.2 Aktiveringsprojekten.....	17
4.2.1 Från bidrag till egen försörjning.....	18
4.2.2 LIVSVAL.....	18
4.2.3 TÄNK OM.....	18
4.2.4 Aktiv24G.....	18
5. Metod.....	19
5.1 Utförande.....	19
5.1.1 Induktion, deduktion och analytisk induktion.....	20
5.2 Reliabilitet och Validitet.....	20
6. Resultat och analys.....	22
6.1 Målgruppen.....	22
6.2 Sociala nätverk.....	24
6.3 Maktlöshet och svaghet.....	25
6.4 Passivitet och aktivering.....	27
7. Avslutande diskussion.....	28
8. Referenslista.....	31

1.0 Problemformulering

Samhället är i konstant förändring. Det som ansågs livsnödvändigt för 50 år sedan existerar i vissa fall inte idag. Särskilt under de senaste 10-20 åren har stora förändringar skett, framförallt inom det tekniska området. I takt med att samhället förändras behövs även en förändring i samhällets olika biståndssystem. Om dessa system inte följer utvecklingen i övrigt påverkar det dem ekonomiskt utsatta, vilket resulterar i att dessa personer inte lyckas nå upp till det som i dagens samhälle anses vara en skälig levnadsnivå.

Ekonomiskt bistånd, även kallat socialbidrag eller försörjningsstöd, är det yttersta skydds nätet i det svenska samhället. Behovet av ekonomiskt bistånd kan bero på både strukturella och individuella faktorer. Några exempel på vad som kan anses vara strukturella faktorer är arbetslöshet, socialförsäkringarnas konstruktion samt demografiska förhållanden såsom invandring och barnafödande. Individuella faktorer kan exempelvis vara låg utbildning, familjesituation och psykisk ohälsa, (Socialstyrelsen 2013).

Eftersom försörjningsstödet är menat att vara samhällets yttersta skydds nät blir det därigenom en slags spegelbild av andra faktorer som har en påverkan på hushållens bristande försörjningsförmåga. En sådan faktor kan vara andra bidrag samt socialförsäkringar. När staten beslutade att minska sina åtaganden i generella förmånssystem (t.ex. a-kassa, sjuk- och föräldraförsäkringen) tvingades fler människor istället att ansöka om försörjningsstöd för att få ekonomin att gå ihop, (Salonen 2013).

Under 1990-talets högsta arbetslöshet blev tanken om ”allas rätt till arbete” mycket svårt att upprätthålla. Det blev allt trängre på marknaden när antalet lediga jobb sjönk samtidigt som sådant som varsel och uppsägningar ökade, (Junestav 2004). På grund av den höga arbetslösheten ökade kostnaderna för socialbidrag kraftigt. Som en följd av detta utvecklades en mängd olika kommunala aktiveringsprogram. Detta implementerades för socialbidragstagare som en metod för att sänka socialbidragskostnader, men även som ett försök till att minska socialbidragsberoende. Sverige är inte ensam om sådana metoder, flera länder i Europa och USA har utvecklat liknande åtgärder, (Hjertner-Thorén 2005). Thorén menar dock att aktiveringsåtgärderna i sin nuvarande form mest hjälper klienter som redan står nära arbetsmarknaden.

I denna studie ska slutrapporter från 4 aktivitetsprojekt undersökas. Dessa projekt har alla fått

ekonomiskt stöd från Europeiska socialfonden. Det jag mer konkret vill undersöka är hur författarna av slutrapporterna väljer att framställa de människor som deltar i dessa projekt. Jag kommer att använda mig Foucault och hans teorier och begrepp kring makt för att analysera materialet. Målgruppen för projekten är till viss del olika, men gemensam nämnare är att deltagarna inte kan försörja sig själva samt att de står långt ifrån arbetsmarknaden. Det gemensamma målet för samtliga projekt är att deltagarna i framtiden kunna försörja sig själva på ett eller annat sätt.

Min studie är relevant med tanke på att aktiveringsprojekt används i så stor utsträckning. Det går självklart att prata om statistik och undersöka hur effektiva projekten är, men jag vill istället försöka få fram människorna bakom siffrorna. Individerna som ingår i olika procenttal och diagram. Hur författarna till slutrapporterna framställer deltagarna säger någonting om hur dessa individer upplevs, vilket skulle kunna vara fördomar och/eller fakta. När man delar in människor i olika kategorier tilldelar man dem även olika egenskaper som personer inom den specifika kategorin anses besitta, vilket kan leda till stora generaliseringar. Att göra på detta sätt kan ske både medvetet och omedvetet, och av både andra och en själv. Risken med detta är att individen förändrar sin egentliga personlighet för att passa in i kategorin. Detta behöver dock inte alltid vara negativt.

Människorna som ingår i projekten är av olika anledningar inte självförsörjande. Vad jag med denna undersökningen vill göra är att undersöka vilka egenskaper som tillskrivs deltagarna och fundera kring vad detta skulle kunna betyda för individen.

1.1 Syfte

Syftet med studien är att med hjälp av Foucaults maktteori analysera slutrapporter från fyra olika aktivitetsprogram, som fått stöd av Europeiska socialfonden, för att få fram hur personer som är i behov av dessa tjänster framställs, vilka maktrelationer som kan urskiljas och vilka makttekniker som används inom projekten.

1.2 Frågeställningar

- Hur framställs deltagarna i slutrapporterna och vilka egenskaper tillskrivs dem?
- Hur kan sättet deltagarna framställs tolkas ur ett maktperspektiv?

2.0 Tidigare forskning

Jag kommer här att fokusera en del på ekonomiskt bistånd och den utveckling som skett i samhället under historiens gång, med störst fokus på 1900-talet. Detta gör jag för att visa de strukturella förklaringar till varför många människor idag är långt ifrån arbetsmarknaden samt varför det blir så svårt att komma tillbaka till, eller helt enkelt komma in på, arbetsmarknaden. År 2015 fick ungefär 226 500 hushåll någon gång försörjningsstöd. Under denna tid betalade kommunerna ut totalt 10,6 miljarder kronor, (Socialstyrelsen 2016). Det är även viktigt då många som deltar i de aktiveringsprojekt som ingår i min studie är beroende av försörjningsstöd och andra bidrag för att få deras ekonomi att gå ihop. De aktiveringsprojekt som erbjuds inriktar sig oftast på att lösa vad som uppfattas som individuella problem, även om arbetslöshet även skulle kunna ha strukturella orsaker.

Hjort (2011) beskriver att försörjningsstödet först och främst var menat som ett kortvarigt stöd vid en tillfällig svacka i individens eller familjens ekonomi. Riksnormens konstruktion är därför baserad på denna idé. Konsekvensen av detta blir att hushåll som är i behov av stödet över en längre period drabbas utsatthet som förvärras över tid.

Aktivitet och aktivering blev allt viktigare när fokuset, under 1990-talet, vändes mot individen. Individen blev i högre grad ansvarig för sin egen sociala och ekonomiska situation, även sin situation som arbetslös, (Junestav 2004). Hjort (2011) tar också upp den ökade individualiseringen som skett i samhället. Han menar att konsekvensen blivit en ökad press på individen och ett synsätt som förutsätter att individen själv ska ta ansvar för och planera sitt liv samt sin välfärd. Risken är att detta leder till en minskad förståelse för personer som befinner sig i en ekonomiskt utsatt situation. Skulden för fattigdomen läggs då på individen istället för på sådant som strukturella mekanismer i samhället, som skulle kunna vara den verkliga boven i dramat.

Av socialtjänstlagen (Kap 4, 4 §) framkommer att socialnämnden får begära att individer som uppbär försörjningsstöd under en viss tid ska delta i anvisat praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet, om individen inte redan ingår i en annan lämplig arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Denna aktivitet ska syfta till att utveckla individens möjligheter till att i framtiden försörja sig på egen hand. Av paragraf 5 i samma kapitel framgår sedan att den enskilde kan vägras försörjningsstöd eller få sitt stöd sänkt om individen utan godtagbart skäl inte vill delta i aktiviteten.

Enligt statistik som Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) tagit fram tillsammans med Rådet

för främjande av kommunala analyser (RKA) (2016) om kommunala arbetsmarknadsinsatser deltog totalt 83 400 personer under ett år i olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. För att få fram denna siffra har majoriteten av Sveriges kommuner deltagit. Omräknad för att representera alla kommuner rör det sig om ungefär 100 000 deltagare. Av dessa avslutades 61 500 personer under årets gång. Var tredje av de som deltog beräknades vara yngre än 25 år gammal. Målet med de kommunala arbetsmarknadsinsatserna var inte alltid att deltagarna ska lyckas få ett arbete, utan kan då istället ha handlat om att utreda deras arbetsförmåga och utfärda intyg. När detta var uppnått ansågs uppdraget slutfört. Detta var fallet för 30 procent av ärendena föregående år.

2.1 Arbetslinjen som begrepp

Junestav (2004) beskriver arbetslinjen utifrån tre perspektiv. Rättighetsperspektivet handlar om rätten till ekonomiskt stöd utifrån medborgarens egenskap av arbetstagare, ”rätten till arbete” kan även kopplas till detta perspektiv. Utifrån disciplineringsperspektivet är arbetslinjen mer som en skyldighet. Det är då den enskilde individen som ska ta ansvar för sin egen situation, oavsett om det handlar om sjukdom, funktionsnedsättning eller arbetslöshet. Det tredje och sista perspektivet är självhjälpsperspektivet och inom det ska arbetslinjen förstås som ett instrument för kategorisering av medborgarna utifrån principen om att de ska vara självförsörjande. Åtgärderna ska syfta till att göra den enskilde självförsörjande. I grunden bygger flertalet av socialförsäkringssystem på detta.

2.2 Arbetslinjen inom försörjningsstödet historia

Junestav (2004) sammanfattar arbetslinjen på 1800-talet som en konservativ fattigvård och en negativ syn på de drabbade. Arbetslöshet och fattigdom ansåg man på den tiden bero på individuella tillkortakommande så som lättja, ovillighet att arbeta och/eller ovillighet att godta de löner som arbetsgivaren erbjöd. I denna tankevärld sågs hänvisning till arbete främst som ett straff för de individer som ansågs vara arbetsskygga, eller som en tillfällig undsättningsmetod. Under samma tid fanns en socialistisk idé om ”allas rätt till arbete”. Tankarna kring detta var att alla som vill skulle arbeta, men även att staten hade ett ansvar för individen. En annan grundläggande tankegång var att man även ville att den arbetsfria klassen skulle arbeta, (ibid.).

När Socialdemokraterna tog över makten på 1930-talet blev arbetslinjen mer synonymt med ”allas rätt till arbete” än det tidigare synsättet. En strategi för att ta sig ur den kris som landet var i under denna tid var att arbeta och konsumera sig till bättre tider, (ibid.). Detta skedde då synen på sparande som tidigare funnits förändrades, och man ansåg inte längre att det gick att spara sig ur

den ekonomiska krisen. De trodde att sparandet skulle leda till en långsiktig stagnation, (Junestav 2004). Det togs även ett flertal socialpolitiska initiativ, exempelvis genom skapandet av en statligt stödd arbetslöshetsförsäkring, (ibid.). Det var en försäkring, skapad 1934, som förvaltades av fackens arbetslöshetskassor. Facken kunde dock bara få ta del av detta stöd om de underkastade sig vissa villkor. Anslutningen till detta gick långsamt under 30-talet då fackförbunden och dess medlemmar tyckte att villkoren inte var tillräckligt bra. Ett av villkoren för att få understöd från staten var att den försäkrade skulle visa upp intyg från arbetsförmedlingen att han sökt arbete utan att bli erbjuden någonting. Understödsrätten skulle kunna dras in om personen vägrade att ta ett anvisat arbete som ansågs vara lämpligt, (ibid.).

Under det sena 1960-talet var begrepp som jämlikhet, rättigheter och behov centrala i den socialpolitiska debatten. Det handlade på denna tid om att utveckla och anpassa samhällets ekonomiska stödsystem efter individuella behov, (Junestav 2004). Mellan 1967 och 1980 var begreppet arbetslinjen inte centralt, istället talade man om "rätten till arbete" och individens rätt att välja sysselsättning. Även sådant som att anpassa arbetet och utbudet av arbete samt åtgärder för "svagare" individer. Det fördes inga större diskussioner kring kontant "passiv" hjälp och "aktiv" hjälp med krav på den enskilde, utan den utgångspunkten var att de allra flesta ville arbeta och försörja sig själva. Ansvar för individens möjligheter att arbeta och kunna försörja sig själv låg till största del på staten, (ibid.).

Johansson (2001) beskriver en tydlig markering som gjordes i början av 80-talet av socialstyrelsen och Regeringsrätten. De ansåg att kommunernas utrymme för tolkning i arbetet med försörjningsstöd var alldeles för stort, samt att konsekvensen av detta var minskad rättssäkerhet för klienten. Som ett försök att motverka detta skapades en socialbidragsnorm. Enligt Socialstyrelsens rekommendation, vilket Regeringsrätten anslöt sig till, skulle socialbidragsnormen knytas till de beräkningar av en hushållsbudget som Konsumentverket föreslår.

Junestav (2004) berättar att Sverige haft en förhållandevis stabilt arbetslöshetstal sedan mitten av 1960-talet. Arbetslösheten varierade en del under 70- och 80-talet och nådde en topp 1983, därefter minskade den årligen fram till 1989. Efterfrågan på arbetskraft sjönk sedan samtidigt som arbetsmarknaden blev allt mer differentierad, vilket var bakgrunden till de försörjningsproblem vår välfärdsstat då fick. Detta tillsammans med de dåliga statsfinanserna som funnits förvärrades med denna massarbetslöshet, vilket minskade skatteintäkterna samtidigt som utgifter för exempelvis socialhjälp ökade.

Lågkonjunkturen under 1990-talet innebar, förutom hög arbetslöshet, en mängd ekonomiska besparingar. Detta ledde till att delar av kostnaderna flyttades från det generella socialförsäkringssystemet till socialbidragssystemet. Grupper som inte kom ut på arbetsmarknaden blev hänvisade till socialtjänsten och fick ansöka om socialbidrag för att klara av sin försörjning. Konsekvensen blev då att kostnaderna för socialbidrag sköt i höjden och kommunerna började ställa högre krav på klienterna. Arbetslinjen och ökade aktiveringskrav har sedan dess regelbundet förekommit i den allmänna debatten kring socialbidragstagare, (Hjertner-Thorén 2005).

Passivt och aktivt var någonting som fokuserades på under detta decenniet, där arbetslinjen var ”aktivt” och detta jämfördes med det ”passiva” kontantstödet. Resultatet av detta blev att ännu högre krav ställdes på individen, samt att det blev mycket viktigt att den enskilde skulle aktiveras på ett eller annat sätt, (Junestav 2004). När socialtjänstlagen 1998 förändrades blev det möjligt för kommunerna att ställa högre krav på aktivering för arbetslösa socialbidragstagare. Denna förändring förstärkte synen på individens eget ansvar vad gäller sin livssituation och att bli självförsörjande genom arbete. Individen skulle alltså inte helt kravlöst kunna få socialbidrag utan är tvungen att ”stå till arbetsmarknadens förfogande”. För att individen ska vara berättigad till socialbidrag kan hon eller han vara skyldig att delta i olika arbetsmarknadsåtgärder som arrangeras genom den statliga arbetsmarknadspolitik eller delta i kommunala arbetssökaraktiviteter, (Hjertner-Thorén 2005).

Johansson (2001) tar upp begreppet ”att stå till arbetsmarknadens förfogande”. För att klienten ska kunna göra detta behöver hen godta de eventuella rehabiliteringsåtgärder som presenteras, men även vara anmäld som arbetssökande hos arbetsförmedlingen. Kraven preciserades dock inte i själva lagstiftningen. Det är alltså kommunernas och förvaltningsdomstolarnas tolkning som används i praktiken. Detta har resulterat att kraven för att anses stå till arbetsmarknadens förfogande varierar beroende på i vilken kommun klienten råkar bo i.

2.3 Aktiveringsprogram

Hjertner-Thorén (2005) genomförde en studie där hon undersökte ett antal aktiveringsprogram ur ett frontlinjebyråkratiskt perspektiv. Hon fann att man ofta förenklar svåra arbetsuppgifter, utövar kontroll av klienterna och fransäger sig ansvaret för de resultat som aktiveringsinsatserna ger. Den kommunala aktiveringspolitiken, i sin praktiska form, kommer inte nödvändigtvis förbättra klienternas möjligheter att lyckas komma ut på arbetsmarknaden då fokus istället ligger på att kontrollera klienternas berättigande till socialbidrag, (ibid.).

De aktiveringsinsatser som ingick i Hjertner-Thoréns studie var menade att passa alla typer av klienter oberoende av deras individuella behov. Personalen hade dock noterat att de har svårigheter att hjälpa en del klienter, särskilt de som står längst från arbetsmarknaden eller som har andra sociala problem. Hjertner-Thorén (2005) menar att iakttagelsen är oroande då det är meningen att socialtjänsten ska arbeta med de människor som är mest marginaliserade i vårt samhälle och de som inte kan få stöd från andra delar av det svenska välfärdssystemet.

Ulmestig (2009) studerade ett kommunalt arbetsmarknadsprojekt och menar att motivationen enligt personalen verkade påverkas av de försörjningssystem som deltagarna har. I projektet hade många av deltagarna från Arbetsförmedlingen en mångårig arbetslöshet och redan ingått i flertalet projekt tidigare. Han menar att det kan vara svårt att känna motivation om det är den femte gången en arbetslös individ "lär sig" skriva CV.

2.4 Skamkänslor och psykisk hälsa

Starrin (2011) beskriver att utbredningen av nedsatt psykiskt välbefinnande och erfarenheter av att ha blivit förlöjligad eller kränkt är som minst bland dem individer med trygga, fasta jobb utan ekonomiska problem, och som störst bland socialbidragstagare.

När vi upplever att andra människor ser på oss på ett negativt sätt och vi tar åt oss av detta, upplever vi vad som kallas för skam, och när det motsatta sker, att vi tar åt oss av att den andre personen ser på oss på ett positivt sätt, upplever vi stolthet, (Starrin 2011). Å ena sidan är känslan av skam naturligt och normalt i ett socialt liv. Den får oss att uppmärksamma eventuella risker som kan resultera i att de sociala band vi har med andra löses upp om vi inte gör något för att reparera dem. Känslan av skam kan även vara förtryckande, exkluderande och nedbrytande samt föra med sig många negativa konsekvenser. När skamkänslan undertrycks blir de skadliga konsekvenserna som mest tydliga, och skammen blir ohälsosam. Den ohälsosamma skammen skulle sedan kunna leda till missbruk av alkohol och andra droger, som ett sätt att kväva dessa känslor, (Starrin 2011).

3.0 Teori

Anledningen till att jag vill använda maktteori i min analys är för att studien handlar om hur människor framställs. Den person som beskriver en annan människa har makt kring hur andra senare kommer att uppleva den beskrivna individen. Därmed är det en relevant teori för min studie.

Makt är det begrepp som oftast förbinds med Foucault. Han är inte intresserad av vad som är sant eller falskt utan fokuserar istället på produktionen av sanningar genom att beskriva och analysera kunskapsproduktionens procedurer, institutioner och praktiker. Foucault menar att varje epok och samhälle i historien hade sin egen speciella makt-kunskapsregim som producerade olika sanningar. Vad som ansågs vara sanning vid ett speciellt tillfälle i historien var alltså en effekt av olika diskursiva och institutionella praktiker. Foucault menar också att sanning aldrig kan existera utanför makten, (Nilsson 2008). Foucault (2002) menar att makten finns överallt; inte för att den omsluter allting, utan därför att den kommer överallt ifrån.

Foucault (1993) diskuterar motsättningen mellan förnuft och vansinne, och menar att det sedan djupaste medeltid är dårens diskurs som inte får cirkulera som andras. Ibland ignorerades hans tal, men det hände även att den vansinniges tal, i motsats till andras, tillskrevs märkliga krafter. Dessa krafter skulle kunna vara sådant som att se in i framtiden.

Då makt och maktutövning ofta har fått en så negativ klang, kopplas det ofta till mer negativa motiv. Hörnqvist (2012) menar dock att man inte kan anta att de som utövar makt alltid har som syfte att återskapa en ojämlikhet. Det går samtidigt heller inte att utgå ifrån att all maktutövning faktiskt resulterar i all denna ojämlikhet återskapas.

När makt utövas finns oftast en tanke om vad personen vill göra, men individen kan aldrig kontrollera de slutgiltiga konsekvenserna av sina handlingar. Det finns en "osäkerhetsfaktor" som leder till att handlingar ofta kan ha andra effekter än de som var menade, (Nilsson 2008). Om tanken var att exempelvis minska ojämlikhet i samhället, skulle resultatet kunna bli det motsatta även om så inte var tanken. Även det motsatta skulle kunna ske, alltså att meningen var att öka klyftor i samhället men att de istället minskar.

För att koppla "osäkerhetsfaktorn" till aktiveringsprojekt där syftet är att hjälpa deltagarna att bli självförsörjande, skulle ett mer negativt resultat vara att aktiviteterna istället är ett hinder för

individen och bidrar då till att det tar längre tid att hitta ett arbete. Exempelvis finns risken att tid läggs på fel sorts aktiviteter och att individen blir tömd på energi och därmed inte orkar söka arbete på sätt och/eller att deltagaren ger ett sämre intryck på eventuella arbetsintervjuer på grund av detta.

Foucault anser att det inte finns några maktfria relationer, (Nilsson 2008). Detta betyder dock inte att makt är det enda som betyder något i relationer. Att makten finns överallt är inte samma sak som att allt är makt, inte heller att maktrelationerna är förutbestämda. Foucault (2002) menar att maktrelationerna inte är står utanför andra typer av relationer, så som ekonomiska processer, sexuella relationer och bekantskapsförhållande, utan att de är inneboende i dem. Vidare skriver han att det alltid finns motstånd där makt existerar.

Det finns många olika slags motstånd: isolerade, samordnade, smygande, våldsamma, kompromissvilliga, egennyttiga och så vidare, (Foucault 2002). Skillnaden mellan makt och motstånd är viktigt att fundera över. Denna skillnad handlar dock inte om handlingar utan om utgångsläget, den relativa styrkepositionen, (Hörnqvist 2012).

Medborgarna i samhället är underkastade staten. Denna underkastelse består till största del i en passivitet. Detta kan uppkomma både frivilligt eller ofrivilligt. Dessa två begrepp har fått känneteckna maktutövningens två huvudalternativ. Om underkastelsen sker frivilligt, innebär detta att medborgare som inte tillhör de styrande självmant väljer att inte överträda de spelregler som fastlagts. Den passiva lydningen anses på så sätt sammankopplad med ett aktivt samtycke, (Hörnqvist 2012). När myndigheter, så som arbetsförmedlingen, bestämmer sig för att skicka en person till aktiveringsprojekt kan detta ske både frivilligt och ofrivilligt. Beroende på vilken av dessa alternativ som är aktuellt för den enskilda individen kan projektet eventuellt ha olika påverkan. Jag antar att en person som deltar i aktiviteter frivilligt har större chans påverkas i positiv riktning.

Foucault var mycket kritisk till tanken om strukturella betraktelsesätt. Han menar att kampen inte kan reduceras till strukturella motsättningar i form av sådant som en könskamp eller en klasskamp. Han är även kritisk kring sådant som kampen om andra typer av ”värden”, så som socialt erkännande och frihet. Foucault tar helt enkelt avstånd från tanken om att makten skulle avspegla social och ekonomisk struktur, kulturell dominans eller politisk hierarki. Foucault menar att risken med att se makten ur strukturella förhållande är att förlora sig i abstrakta resonemang utan en direkt koppling till maktens konkreta verkningar, (Nilsson 2008). Vidare berättar han att Foucault fått

kritik för att i för hög grad förbisett strukturella förhållanden. Foucault förnekar dock inte att strukturella maktförhållande finns, exempelvis ekonomisk ojämlikhet, men han menar att det är mer effektivt att studera makt på en lägre nivå. Detta på grund av att de strukturella maktförhållandena är beroende av maktrelationerna på den nivån. Han har myntat begreppet ”mikrofysik” som betyder ”makt i det lilla”. Makten och motståndet, menar Foucault, finns i det lilla, alltså i vardagens händelser, möten och situationer.

Normalisering är en process där individer som anses vara ”avvikande” anpassas till de rådande normerna. Det är alltså en aktivitet för att med olika medel ”rätta till” eller återställa någon eller något till det ”normala”. Normen är en annan form av makt än lagen. Lagen är en form av suveränitetsmakt medan normen tillhör den disciplinära formen av makt. Normen etablerar ett spektrum från normalt till onormalt, medan lagen arbetar utifrån motsatspar så som rätt-fel. Dessa två maktformer kan sedan kopplas till olika institutioner. Den disciplinära makten till sådant som fängelser och skolor, medan suveränitetsmakten kopplas till rättsapparaten och statsbyråkrati, (Nilsson 2008). I dagens samhälle anses det vara ”normalt” att ha ett arbete och kunna försörja sig själv utan bidrag, utöver de mer socialt accepterade bidragen så som barnbidrag. Aktiveringsprojekt är till för att normalisera deltagarna för att de ska passa in i denna norm.

Maktutövning och underkastelse är likartad på alla plan, oavsett om händelsen utspelar sig ute i samhället eller inom individen själv. Det betyder att makt över sig själv och sina handlingar innebär samma underkastelse som på andra håll i samhället. Regler, så som lagar och normer, ute i samhället fortplantas och tränger in i medborgarna. Denna maktutövning kan leda till att individen sätter gränser för sig själv, och därefter förtrycker en del av sig själv, sitt begär, sitt utseende och så vidare. Detta resulterar i att det nu är samma människa som utövar makt och som blir utsatt för maktutövningen, (Hörnqvist 2012).

3.1 Disciplinärmakten

”Disciplineringen är i grund och botten den maktmekanisk varmed vi kan kontrollera också de allra finaste elementen i samhällskroppen, den maktmekanism varmed vi kan nå själva samhällsatomerna, alltså individerna. Tekniker för maktens individualisering. Hur man övervakar någon, kontrollerar hans beteende, hans sätt att uppträda, hans förmåga, intensifierar hans

prestationer, mångfaldigar hans färdigheter, placerar honom där han blir nyttigast: detta är enligt min åsikt disciplineringen.” (Foucault 2008, s. 213-214)

Genom Foucaults sätt att studera disciplin kan det förstås som en form av självreglerande som uppmuntras av institutioner i moderna samhällen. Istället för att se regimer om endast förtrycker, analyserar han sättet som regimer använder makt inom ett samhälle genom användandet av en variation olika mekanismer och tekniker. Han analyserar sådana institutioner som sjukhus, fängelser och universitet och ser ett antal disciplinerande praktiker som de har gemensamt. Disciplin handlar här om kontroll som varje individ sedan internaliserar, (Mills 2003).

Den disciplinära makten (Nilsson 2008) kan delas in i fyra olika delar. Den första handlar om en rumslig uppdelning av individer i små övervakande delar. Den andra handlar om en tidslig uppdelning i form av tidtabeller som är minutiöst utformade, alltså att varje timme och minut är reglerade. I den tredje delen ingår en nedbrytning av inlärnings- och uppfostringsprocedurer i små stegvist applicerade moment. Den fjärde och sista delen handlar om att en ny taktik för hur den enskildas kropp placeras, flyttas och kombineras på ett sätt så att den blir en del av en större och mer effektiv fungerande helhet. Ett exempel på detta, inom aktiveringsprojekt, skulle kunna vara att det finns ett tidsschema som styr när och var deltagarna ska genomföra olika aktiviteter. Dessa aktiviteter är sedan övervakade av coacher, eller liknande. Den fria rörligheten är alltså mycket begränsad.

3.2 Governmentality

Inom governmentality ligger ett stort fokus på skapandet av den goda medborgaren, (Hörnqvist 2012). Foucault använder governmentality för att beskriva förändringen av bland annat attityden mot styrande som inträffade under 1700-talet. Detta medförde ett större fokus på statens förmåga att ta vara på sina resurser ekonomiskt och effektivt, vilket även inkluderade medborgarna. En annan förändring var ett ökat antal statliga interventioner i medborgarnas liv. Dessa förändringar resulterade till att både staten samt dess institutioner och diskurser styr medborgarna, och utbildar dem i att kontrollera och reglera det egna beteendet, (Schirato, Danaher & Webb 2012).

Generellt ser Foucault styrning som tekniker och procedurer som reglerar och styr individers beteenden. Foucault urskilde från tidigmodern tid och framåt framväxten av en ny form av institutioner, praktiker och administrativa apparater som var avsedda att styrka den ”sociala

kroppen”. Han menar att styrningen alltid innehåller en uppfattning om eller inställning till objektet som ska styras. Styrningsrationaliteten innebär en inkorporering av frihetliga strävanden i de mekanismer som vägleder och styr individens handlingar, till skillnad från disciplinärmakten som inriktades på begränsningar av människors frihet, (Nilsson 2008).

3.3 Pastoralmakten

En annan maktteknik som Foucault introducerade var ”pastoral makt”, vilket även kan kallas för ”herdemakt”. Denna maktteknik är en individualiserande form av makt. Begreppet innebär att makt riktas mot omsorgen av medlemmar ur en väl avgränsad grupp. Fyra faktorer kan användas för att beskriva kännetecknen på pastoral makt. Först och främst herdens ansvar för varje medlem i gruppen. Det andra kännetecknet är att varje medlem i gruppen måste underkasta sig herden. Den tredje faktorn handlar om kunskap om gruppen, och om varje medlem i den. När det gäller den fjärde och sista faktorn är det meningen att den pastorala makten ska uppmuntra individen att arbeta med sin egen frälsning och en förberedelse för det eviga livet, (Nilsson 2008). Vidare menar Foucault att den pastorala makten, som till en början utövades inom kristendomen eller liknande religioner, finns kvar i dagens moderna samhälle. Dess form och verkningar har dock förändrats. Istället för att individen ska hamna i himlen efter döden, är det stora målet den enskildes hälsa, välbefinnande och trygghet under livets gång. Istället för präster som analyserar individens problem och tillkortakommande är det idag personer så som läkare och socialarbetare som fått överta denna uppgift. De ska sedan styra individerna i rätt riktning ”för deras eget bästa”, (ibid.). Inom aktiveringsprojekt skulle ”herden” exempelvis vara den övervakande jobbcoachen, som finns närvarande för att styra individen i ”rätt” riktning.

4.0 Empirin

Då jag valt att analysera slutrapporter är det materialet min empiri. Slutrapporterna var publicerade på Svenska ESF-rådets webbplats och var offentligt tillgängliga. Jag gick in under ”Resultat” och sedan sökte jag efter projekt under ”Projektbanken 2007-2013”. Jag sökte på order ”försörjningsstöd” och fick 378 träffar. Av dessa valde jag sedan ut 4 som jag ansåg passa i i de kriterier jag satt för projektet. Ett kriterium var bland annat att projekten inte skulle vara allt för gamla. Detta var dock inga problem då alla projekten i banken var mellan 2007 och 2013. Andra kriterier var att projekten skulle inrikta sig på individer som av någon anledning inte kan försörja sig på egen hand och att målet skulle vara att deltagarna i framtiden skulle bli självförsörjande. Att

projekten var från svenska kommuner, och hade en viss spridning över landet, var också någonting jag försökte ta hänsyn till. Till sist var det även viktigt att projekten hade pågått under en lite längre tid, i detta fall mer än 2 år. Anledningen till detta var för att jag antog att det skulle ha hänt mer med projekten om de pågått längre.

I en slutrapport sammanfattas projektets resultat, effekter och erfarenheter. Detta görs för att kunna dela kunskapen med andra. Av de slutrapporter jag valt följde 3 av 4 samma mall. Det positiva med detta var att det blev lättare att jämföra projekten. I mallen fanns även rubriken ”kommentarer och tips” som gick ut på att rapportförfattarna skulle ge tips till de som eventuellt kommer att skapa projekt i framtiden. Slutrapporterna var alltså inte endast avsedda för ESF-rådet utan även andra intresserade. De var dock inte skrivna på ett sätt som riktade sig till deltagarna, utan främst som sagt till ESF-rådet och de intresserade att starta upp projekt i framtiden. Rapporterna författades av de som var ansvariga för projektet, så som projektledare.

Eftersom fokuset i rapporterna var att förmedla resultat och effekter kom inte deltagarna fram på det sätt jag till en början hade hoppats på. Med ett sådant fokus kan en risk vara att författarna vill försköna resultaten, men eftersom jag var intresserad av hur deltagarna framställdes och inte själva resultatet påverkar inte detta mitt resultat.

Bryman (2011) tar upp Scotts bedömningskriterier kring dokumentkvalitet. Det finns fyra olika kriterier:

- Autenticitet (är materialet äkta?).
- Trovärdighet (är det utan felaktigheter och förvrängningar?).
- Representativitet (är materialet typiskt när det gäller kategorin den tillhör?).
- Meningsfullhet (är det tydligt och begripligt?).

De officiella dokumenten delas upp i två kategorier, antingen från statliga myndigheter eller från privata källor. Min empiri är inte dokument från en statlig myndighet, utan är från en annan sorts offentlig källa. De fyra bedömningskriterierna kan användas för båda versionerna. Materialet jag valt att undersöka anser jag vara autentiskt, trovärdigt och meningsfullt. Dokumentet är autentiskt då det kommer direkt från Europeiska socialfondens egen webbplats. Då innehållet i slutrapporterna är skrivna av någon/några som varit involverade i projekten anser jag att trovärdigheten är stor. Det skulle kunna förekomma förvrängningar för att resultatet ska verka bättre än det var, men detta är

inte av betydelse för min studie då jag inte ska undersöka om någonting är sant eller falskt. Vad gäller meningsfullheten anser jag att materialet är både tydligt och begripligt. Till sist vill jag ta upp kriteriet representativitet. Om kategorin är slutrapporter för aktiveringsprojekt skulle jag säga att det är typiskt, då de ofta liknar varandra både vad gäller layouten på själva rapporten och upplägget på själva aktiveringsprojektet.

4.1 Etiskt övervägande

Totalt finns det 4 olika etiska principer som är viktiga att ta hänsyn till. De fungerar som ett skydd för de personer som medverkar i olika studier. Informationskravet handlar om att informera kring studiens syfte. Informationen ska innehålla sådant som vilka delar som ingår i studien samt att den är frivillig, vilket betyder att deltagaren kan välja att inte medverka längre. Samtyckeskravet kopplar till slutet av föregående mening och betyder att deltagarna i studien själva kan bestämma över sin medverkan, alltså går det inte att tvinga någon att delta. Genom att sedan följa konfidentialitetskravet ska de uppgifter som samlas in kring olika personer under studiens gång behandlas med största möjliga konfidentialitet. Detta betyder att det är viktigt att anonymisera deltagarna, särskilt när det handlar om känslig information som insamlats. Den fjärde principen är nyttjandekravet och går ut på att de uppgifter som samlas in kring enskilda personer endast får användas i den aktuella studien, vilket betyder att nytt samtycke krävs för att samma uppgifter ska kunna användas i en annan studie, (Bryman 2011).

Jag som valt att analysera rapporter som är offentligt publicerade och inte tänkte arbeta direkt med faktiska människor i min studie behöver inte ta hänsyn till informationskravet. Rapporterna är därför en del av det offentliga rummet och det krävs därför inte samtycke för att kunna använda materialet i min undersökning. När det gäller konfidentialitetskravet så nämner jag inte enskilda individer i undersökningen. Inte heller nyttjandekravet är något att ta hänsyn till i undersökningen, då samma material kan inhämtas om och om igen av vem som helst. Jag har genom materialet inte tillgång till känslig information, så som personuppgifter eller liknande.

4.2 Aktiveringsprojekten

Jag har valt att analysera 4 slutrapporter från aktiveringsprojekt som fått ekonomiskt stöd från ESF. De projekt jag valt är ”Från bidrag till egen försörjning”, ”LIVSVAL”, ”TÄNK OM” och ”AKTIV24G”. Projekten har varit verksamma i olika kommuner runt om i Sverige och har haft som gemensamt mål att hjälpa människor som står långt ifrån arbetsmarknaden att komma närmre och

att till sist bli självförsörjande. Jag kommer att mycket kort att beskriva de olika projekt jag valt att ta med. Vissa projekt var större än andra och hade mål utöver de som fokuserade på deltagarna. Jag kommer att fokusera på deltagarna och därmed endast ta med sådant som direkt rör dem.

4.2.1 Från bidrag till egen försörjning

När? Projektperioden löpte under 2008-07-02 till 2011-06-30

Var? Sollefteå kommun

Målgrupp? Långtidsarbetslösa

Mål? Att få målgruppen att återinträda på arbetsmarknaden och bli självförsörjande.

Hur? Bland annat personliga samtal och gruppdiskussioner. Lär sig även att skriva CV och personliga brev samt träna på arbetsintervjuer.

4.2.2 LIVSVAL

När? Projektperioden var 2009-01-01 till 2012-12-31

Var? Stockholms regionen

Målgrupp? Det är ett stort projekt och det finns fyra målgrupper. Den första är deltagarna som beskrivs som: Kvinnor och män som står långt ifrån arbetsmarknaden och har en bakgrund med kriminalitet, psykiska funktionshinder eller missbruk. De tre andra målgrupperna är politiker, brukarorganisationer och offentlig förvaltning. Jag kommer dock endast att fokusera på målgruppen deltagare.

Mål? Att skapa modeller och metoder för att få målgruppen att komma närmre arbetsmarknaden.

Hur? Inom projektet samverkar brukarorganisationer, myndigheter och kommuner.

4.2.3 TÄNK OM

När? 2008-2011

Var? Linköping och Norrköping

Målgrupp? Människor som under lång tid stått utanför eller aldrig lyckats etablera sig på arbetsmarknaden.

Mål? Att deltagarna skulle etablera sig på arbetsmarknaden.

Hur? Personlig utveckling genom Jobb- och Praktikverkstad, med coach närvarande.

4.2.4 AKTIV24G

När? 2010-05-01 till 2013-10-31

Var? Umeå kommun

Målgruppen? Vuxna, 25 år eller äldre, som har haft problem med missbruk och/eller kriminalitet och som står långt ifrån arbetsmarknaden.

Mål? Och Hur? Stötta och motivera deltagarens utveckling på ett individanpassat sätt för att de ska få en förbättrad livssituation. Praktik och utbildning.

5.0 Metod

Den metod jag valt att använda mig av för att analysera min empirin är en kvalitativ innehållsanalys. Det är en av de vanligaste metoderna när det gäller att analysera dokument, och det handlar om att leta efter bakomliggande teman, (Bryman 2011). När det kommer till kvalitativa metoder har de primärt ett förstående syfte. Fokuset ligger inte på att pröva om informationen är generellt giltigt. Istället är det viktigt att beskriva sammanhang. Metoden kännetecknas även av närhet till den källa som informationen hämtas ifrån, (Holme & Solvang 2006).

Kvalitativ innehållsanalys bygger på en systematisk genomgång av dokument med avsikt att kategorisera innehållet och registrera data som är relevant för problemställningen i studien. Metoden kan i princip användas för alla typer av dokument, oavsett om materialet är i form av text, ljud eller bild, (Grønmo 2006).

Ett problem som kan uppstå vid kvalitativ innehållsanalys, redan under datainsamlingen, är att forskarens perspektiv kan påverka det urval som görs samt tolkningen i texterna. Ett för snävt perspektiv kan leda till att texturvalet kan bli skevt samt att tolkningen av innehållet kan bli ensidigt. Texter som egentligen är relevanta och viktiga för problemställningen förbises och utelämnas eftersom innehållet inte passar in i forskarens perspektiv. Genom att texterna bedöms ut olika vinklar kan detta problem motverkas, men även att forskaren letar efter texter som står utanför det som anses typiskt för den etablerade kategorin och är avvikande, (Grønmo 2006).

5.1 Utförande

Jag började med att läsa igenom den utskrivna empirin utan att göra några anteckningar. Under den andra genomläsningen markerade jag delar i texterna där deltagarna och målgruppen nämndes. Därefter antecknades dessa citat digitalt och skrevs ut. Att koda handlar om att klassificera ett innehåll genom att dela upp det i mindre delar. Analystekniker som bygger på induktion har en mycket mer öppen och teorilös syn på själva kodningen av materialet, till skillnad från de tekniker

som bygger på en deduktiv syn, där man istället letar efter bestämda förhållande, (Watt Boolsen 2007).

När jag hade alla citat framför mig började jag dela upp den i kategorier, så som passivitet och maktlöshet. Efter indelningen analyserade jag materialet, kategori för kategori, utifrån min valda teori. Citat kan dock vara missledande, särskilt om de rycks ur sitt sammanhang. Det är därför viktigt att de i analysen används på ett sätt så att det finns en överensstämmelse med den kontext där de ursprungligen kommer ifrån, (Watt Boolsen 2007). Jag har under citaturvalets gång haft sammanhanget i åtanke och på så sätt försökt undvika att använda mig av citat som kan upplevas som missledande.

5.1.1 Induktion, deduktion och analytisk induktion

Det finns tre olika sätt att förhålla sig till när det gäller data och teorier. När man bara arbetar utifrån data och låter teorin utvecklas utifrån data, så kallas denna process induktiv. Denna metod är oftast kopplad till den kvalitativa forskningen. När man istället använder en metod där undersökningen genomförs genom att prova hypoteser och teorier, arbetar man istället deduktivt eller hypotetiskt-deduktivt. Denna metod är oftast förknippad med den kvantitativa världen. Ofta innehåller arbetsprocessen en kombination av dessa metoder, vilket kallas analytisk induktion, (Watt Boolsen 2007). Inom den analytiska induktionen kombineras den deduktiva och induktiva processen. Det sker genom att man utgår från data och arbetar induktivt, exempelvis genom att besvara frågor så som: Vad innehåller data? Vad visar de? Men man arbetar i regel samtidigt deduktivt, vilket betyder att man letar efter bestämda förhållanden i materialet, (Watt Boolsen 2007). I min studie har jag använt mig av den analytiska induktionsprocessen för att hantera min empiri. Jag letade efter meningar där deltagarna nämnts i empirin, men jag arbetade inte efter en redan förutbestämd hypotes eller teori.

5.2 Reliabilitet och validitet

Bryman (2011) lyfter fram LeCompte & Goetz när han beskriver reliabilitet och validitet inom den kvalitativa forskningen. Han tar upp fyra viktiga begrepp: extern och intern reliabilitet samt extern och intern validitet. En undersökning med hög extern reliabilitet kan upprepas, vilket ofta kan vara svårt när det handlar om kvalitativ forskning. Det gäller då att gå in i en liknande social roll som den forskaren som utfört den första studien. Intern reliabilitet handlar istället om att medlemmarna i forskarlaget ska kunna komma överens om hur de ska tolka det som ses och hörs. Om

undersökningen har hög intern validitet vill man ha en god överensstämmelse mellan observationer och de teoretiska idéer som forskaren utvecklar. Till sist går extern validitet ut på hur väl resultatet av undersökningen går att generalisera till andra sociala miljöer och situationer, (ibid.).

Den externa reliabilitet i min studie är till viss del hög då empirin inte förändras, vilket gör det lättare att upprepa min studie. Det kan dock uppstå problem under upprepningen då alla tänker olika och på så sätt kan tolka materialet olika, vilket kan resultera i ett annorlunda resultat på undersökningen. Alltså kan det handla om skillnader i tolkningar av texten i dokumenten. Om studien istället skulle ha använt sig av en annan empiri, så som intervjuer eller observationer, så skulle problemet istället ha legat i att människorna i studien inte ger identiska svar eller beter sig på exakt samma sätt nästa gång undersökningen görs. Det skulle även kunna uppkomma problem från forskarens sida, då tolkningar av det som ses eller hörs varierar beroende på den egna bakgrunden och de egna värderingarna. Eftersom studien utförts ensam och inte i ett team så kan jag bortse från den interna reliabiliteten.

Med tolkning menas att en källa innehållsbestäms. Det handlar om att analysera vad som står i källan, vad som upphovsmannen haft för avsikt att säga. Det är även intressant att fråga sig hur den tänka mottagaren kommer att tolka innehållet. Vilka budskap har mottagits? Det är inte att utgå ifrån att upphovsmannens avsikter och mottagarens tolkningar stämmer överens, (Holme & Solvang 2006).

Att bestämma den extern validitet i min studie kan vara komplicerat då undersökningen är begränsad till fyra slutrapporter, vilket leder till att resultaten blir otillräckliga för att generalisera till alla aktivitetsprojekt i Sverige. Om jag istället valt ett mycket större antal slutrapporter eller genomfört en större enkätstudie kring ett ämne, så som ungdomars datorvanor i Sverige är detta något som lättare kan generaliseras till andra sociala miljöer och situationer. Intern validitet är även det svårt att fastställa. Det handlade om att samband mellan observationer och teoretiska idéer och om de resultat som uppkommer är troliga, och i rapporterna finns inga teoretiska idéer.

6.0 Resultat och analys

I de genomgångna slutrapporterna uppfattade jag en del återkommande mönster när det gäller hur personerna som deltog i projekten beskrevs. Deltagarna framställdes som bland annat isolerade och passiva. Lösningen var därför att aktivera deltagarna på varierade sätt samt arbeta med att skapa sociala nätverk.

Jag kommer utifrån kategorier så som målgrupp, sociala nätverk, maktlöshet/svaga samt passivitet och aktivering att analysera delar ur slutrapporterna med hjälp av bland annat begrepp hämtat från Foucaults teorier kring makt.

6.1 Målgruppen

Målgruppen för projekten var varierande, men det går ändå att finna en gemensam nämnare. I slutrapporten från TÄNK OM (s. 6) beskrevs målgruppen kort och koncist som:

”[...]människor som under lång tid stått utanför eller aldrig lyckats etablera sig i arbetslivet.”

De beskrev senare projektet som en mellanstation som erbjuder en väg där deltagaren successivt efter egen förmåga ska etablera sig på arbetsmarknaden, (TÄNK OM). Det är alltså ett individualistiskt synsätt som är närvarande då ansvaret att etablera sig ligger på deltagaren. Detta betyder att om individen misslyckas med detta ligger skulden på deltagaren, utan att hänsyn tas till sådant som strukturella problem. Att skriva på detta sätt blir då även ett sätt att inte behöva skuldbelägga själva projektet för eventuella misslyckanden.

Det individualistiska sättet att arbeta på kan även ses som en form av pastoralmakt, då det handlar om att bli motiverad till att själv uppnå 'frälsningen'. Det är dock fortfarande en annan aktör som bestämmer vad som behöver göras 'för individens bästa', i detta fall de människor som leder projektet.

Inom projektet LIVSVAL framgår att utgångspunkten var individen och att alla människor vill arbeta. De menar att det med rätt stöd gick att motivera och rusta även de individer som varit längst från arbetsmarknaden till att genom arbete kunna försörja sig själva.

Det går även här att skönja ett tydligt individualistiskt synsätt där individen får ansvaret för hur livssituationen ser ut. Själva projektet handlar istället om att motivera och rusta individen till att själv ta sig ur den situation som personen hamnat i. Projektet är även ett sätt att normalisera 'avvikande' medborgare. Det framkommer enligt ovan att 'alla människor vill arbeta'. Att vilja arbeta och att ha ett arbete ses som en norm som 'alla' borde följa. Det läggs därför mycket tid och pengar på projekt som har som uppgift att alla ska passa in i denna norm.

Att ha ett arbete och vara självförsörjande är viktigt utifrån hur hela det svenska samhället är uppbyggt. Långt tillbaka i tiden användes olika former av byteshandel för att kunna införskaffa de nödvändiga i livet, idag används istället pengar. Det går alltså inte att ta med någon sak hemifrån och gå in i en matbutik och byta denna mot ett kilo potatis. Att ha pengar är därmed synonymt med makt, och då menas makt över sitt eget liv. Friheten att bestämma vad som ska inhandlas och hur fritiden ska se ut. Att inte ha denna makt leder till att personen hamnar i underläge gentemot andra aktörer, så som staten och arbetsgivare. Staten då denna kräver att individen ska ingå i aktiverande projekt och då kontrollerar hur personens liv ska se ut. Arbetsgivare då individen är desperat och då eventuellt ingår i avtal som inte är de mest optimala, så som lägre lön och/eller osäkra anställningsformer.

Även projektet Från bidrag till egen försörjning gick ut på att hjälpa deltagarna att hjälpa sig själva. Ord så som uppmuntra, sporra, förstärka och utveckla användes för att beskriva projektets mål gentemot deltagaren. Detta skulle genomföras för att individen på egen hand skulle kunna uppnå en egen försörjning.

Dessa projekt kan ses som en form av governmentality,(Hörnqvist 2008). Staten och kommunerna fokuserar på att skapa 'den goda medborgaren' genom att styra dem i en önskvärd riktning. Sättet att styra dem är i detta fall någon form av coaching. Lundgren & Von Schantz Lundgren (2011) menar att coaching på ett individuellt plan kan fungera motiverande, men att det knappast kan vara en lösning på ett stort problem så som behovet av att minska antalet långtidsarbetslösa och långtidssjukskrivna. Vidare menar de att aktiveringsprojekten de undersökt ändå har ett värde för att minska individens utanförskap samt för att långsiktigt bidra till att förbättra individernas förutsättningar.

Flera av deltagarna i LIVSVAL har varit sjukskrivna i genomsnitt 10 år och har på så sätt stått mycket långt utanför samhället. De som varit arbetslösa/sjukskrivna en mycket lång tid ses som

hopplösa fall av arbetsförmedlingen, socialtjänsten och försäkringskassan. Rehabiliteringsinsatserna som erbjuds är mycket korta, max 1 år, och leder oftast till misslyckande i form av återfall eller till att individen får någon form av sjukersättning. Här tas även ett strukturellt problem upp i form av korta rehabiliteringsinsatser, och allt ansvar för situationen läggs därmed inte på individen. Ett annat problem var att flertalet myndigheter har kategoriserat individerna som 'hopplösa fall', vilket de menar skulle kunna leda till varierande konsekvenser för individen.

Inom projektet Aktiv24G är målgruppen 25 år eller äldre och behöver förutom att stå långt ifrån arbetsmarknaden ett påtagligt problem med missbruk och/eller kriminalitet. Dessa individer lider även många gånger av psykisk ohälsa. Personerna behöver även uppbära försörjningsstöd och ska vara i behov av en längre tids arbetsrehabilitering. Erfarenheten av arbetssammanhang och vad som krävs av den enskilde ska vara låg till mycket låg, samtidigt som det sociala nätverket ska vara litet eller obefintligt.

Här undrar jag bland annat hur man definierar ett socialt nätverk. Jag kan tänka mig att man som missbrukare eller kriminell kan ha ett väldigt stort socialt nätverk, i form av andra i samma situation. Detta sociala nätverk behöver inte vara 'positivt' men det finns där, dock behöver det heller inte vara fullt 'negativt' heller. Samtidigt är det inte bra att anta att alla människor har någon, vissa individer saknar verkligen socialt nätverk.

Vad menar man med erfarenhet av 'arbetssammanhang', är det bara kontorsarbete eller liknande som gäller? Kriminalitet skulle kunna ses som ett arbete som kräver och utvecklar många färdigheter hos individen, inte alla behöver vara 'negativa' färdigheter. Individens tidigare erfarenheter och eventuella färdigheter som utvecklats genom dessa glöms bort och/eller anses inte vara tillräckligt viktiga att ta hänsyn till. Genom att inte se hela individen tar man inte tillvara på alla de resurser som skulle kunna användas till att förändra personens situation.

6.2 Sociala nätverk

Ett av de första mönster jag uppfattade var att deltagarna beskrevs som isolerade, stort fokus låg på att individen skulle utveckla sociala nätverk och hur viktigt detta var. I projektet TÄNK OM upptäckte man att de vänskapsband som knutits under projektets gång berikat deltagarna. De menar även att många deltagares hälsa påverkades på ett positivt sätt av den ökade aktiviteten och det lokala engagemanget.

”Projektidén tar avstamp i antagandet att många människor i utanförskap har ett starkt behov av att ingå i ett socialt sammanhang och att få känna kontinuitet.”
(AKTIV24G, s. 2)

Här gör man ett antagande angående den utsatta gruppens behov av ett social sammanhang. För att koppla detta till Foucault kan det vara ett uttryck för pastoralmakt, (Nilsson 2008), då man anser sig veta vad en grupp behöver. Sedan blir medlemmarna i gruppen tvungna att utföra vissa aktiviteter ”för sitt eget bästa”. I detta fall för att skapa ett stort och aktivt socialt liv. Det visade sig senare att den mängd social aktivitet som till en början ansågs behövas inte var nödvändig. Den sociala samvaron under arbetstid upplevdes som tillräcklig. På fritiden var det istället återhämtning som var viktigt för deltagarna. Man håller dock fast vid att grundtanken inte var fel, utan det var bara mängden missbedömdes, (AKTIV24G). Detta skulle kunna ses som ett sätt att hålla fast vid sin position som ”herde”, alltså den som vet ”bäst”, genom att inte kunna erkänna att någonting var fel utan att samtidigt försvara att det egentligen inte var något fel med idén.

6.3 Maktlöshet och svaghet

Deltagarna framställdes som maktlösa eller svaga i empirin, och den generella lösningen till detta var att ge stöd på olika sätt för att individen själv skulle kunna ta sig ur sin situation. Det individualistiska synsättet fortsätter alltså att lysa starkt.

Inom projektet TÄNK OM ville man stärka människor och hjälpa dem bli medvetna om sina förmågor samt att de ska stärka sin egenmakt. Eftersom deltagarna antas behöva detta stöd framställs de som svaga individer som inte är medvetna om sina egna förmågor.

I projektet LIVSVÄL användes lotsar som ett stöd för deltagarna i mötet med socialsekreterare/handläggare. De menar att det för deltagarna betytt mycket att inte vara ensam i mötet med myndigheter. Deltagarna beskrivs på så sätt som människor i behov av stöd, men även som individer i maktmässigt underläge. Den upplevda maktobalansen blir synlig då författaren menar att deltagarna kände en osäkerhet av att träffa sin socialsekreterare eller handläggare ensam. Att vilja ta med en stödperson blir detta ett sätt att försöka påverka sin egen maktlöshet i positiv riktning.

En maktrelation existerar här mellan lotsen och deltagaren, deltagaren och socialsekreteraren och mellan socialsekreteraren och lotsen. Deltagaren har alltid ett maktunderskott i relationerna. Dels då deltagaren känner osäkerhet i mötet med socialsekreteraren till den grad att en annan människa (lotsen) behövs som stöd, och dels för att deltagaren i deltagare/lots relationen är beroende av lotsens hjälp för att öka sin egen makt. När det kommer till socialsekreterare/lots relationen minskar socialsekreterarens makt genom att lotsen är närvarande. Detta behöver inte nödvändigtvis betyda att socialsekreteraren kommer i ett underläge under mötet, med övertaget minskar en del. Att individen väljer att ta med sig lotsen kan därmed ses som en ”motmakt” och ett motstånd från deltagarens sida, som vanligtvis skulle ha träffat socialsekreteraren ensam.

LIVSVAL använder begreppen stigmatisering och inlärd hjälplöshet i en beskrivning av deltagarnas situation. Vidare upplever de att deltagarna ser samarbete med olika myndigheter som ett stort problem. Problemet beskrivs på olika nivåer där stigmatisering ligger på en strukturell nivå i samhället, medan inlärd hjälplöshet och samarbete med myndigheter skulle kunna ligga på en mer individuell nivå.

”Gemensamma utbildningar och seminarier, studieresor och deltagande i konferenser har genomförts riktade till deltagare och där handledare medverkat som stöd för deltagarna att våga delta.” (AKTIV24G, s. 6-7)

Citatet ovan är ännu ett exempel på när deltagarna beskrivs som svaga individer, då de behövde stöd och motivation från handledare för att ”våga” delta i olika aktiviteter som erbjöds i projektet. Meningen är skriven på ett sätt där det framstår som att alla deltagare till en början inte ”vågade” delta i dessa aktiviteter.

”Gemensamt för flertalet deltagare har varit att det funnits stort behov av stöd för att kunna förändra sin situation. - i många fall en resa som tidigare gått överstyr och lämnat individen i en återvändsgränd.” (TÄNK OM, s. 5)

Ännu en gång tas deltagarnas behov av stöd upp. Behovet av stöd har uppkommit då individen själv misslyckats tidigare, vilket målas upp som en resa som gått överstyr.

6.4 Passivitet och aktivering

En annan stämpel som deltagarna blivit tilldelade är att de är passiva. Även här har metoden för att lösa detta problem varit att aktivera deltagarna på olika sätt. Denna aktivering skedde bland annat i form av praktik.

”Eftersom deltagarna var nästan helt passiviserade då de skrevs in i projektet så är det praktiken som har varit den mest givande metoden. Där fick deltagaren prova på arbeten och dessutom bygga upp det viktiga sociala nätverket.” (Från bidrag till egen försörjning, s.5)

Praktik är den metod som används för att aktivera deltagarna som här beskrivs som ”nästan helt passiviserade”. De menar även att deltagarna genom praktiken byggt upp ett socialt nätverk som anses vara viktigt. Hur deltagarnas tidigare sociala nätverk sett ut, om det funnits ett sådant, tas inte upp.

Inom projektet TÄNK OM fick deltagarna möjlighet att skapa sociala företag. De upptäckte dock att den generella inställningen bland deltagarna var att när ”ni” etablerat ett företag så vill ”jag” arbeta där. Deltagarna upplevs därmed som passiva och att de saknar drivkraft att ta sig fram på egen hand, då de hellre vill arbeta för någon annan än att vara sin egen chef.

Vidare upptäckte man inom TÄNK OM att många av de individer som var mer drivande kom ut i praktik och att de senare gick vidare till arbete eller studier, istället för att utveckla sociala företag. Detta visar att det var idén om sociala företag som inte var särskilt lockande, samtidigt beskriver man de som lyckas komma vidare som mer drivande. Genom att skriva om att de mer drivande individerna lyckades ta sig vidare i livet på olika sätt, exkluderas samtidigt de som inte är lika drivande.

”För personer som tillbringar fem, tio, femton eller tjugo år med att vara utanför krävs en längre tid av aktiviteter för att komma tillbaka. I projektet blev det tydligt att arbetsförmedlingens tidsbegränsning för åtgärder, i dagsläget sex månader, var ett hinder.” (TÄNK OM, s. 17)

Ovan beskrivs en konflikt mellan myndigheters önskan om snabba lösningar och en stor passivitet

från individen som måste övervinnas, vilket kan ses som ett strukturellt problem. En konsekvens av denna önskan om snabba lösningar är att individen istället kommer att vara i utanförskap under en längre tid än vad de skulle ha varit om de fått mer tid första gången.

”Aktiviteter bidrog till att deltagarna fick en förbättrad daglig struktur, t ex att komma upp på morgonen, passa tider, planera dagen, ingå i ett socialt sammanhang. Det var viktigt att det fanns aktiviteter som följde deltagarens utveckling från början av projektet när de mådde ganska dåligt till slutet av projektet när deltagarna började få lite framtidstro och planerade för att ta nästa steg i livet, arbetspraktik, studier etc.”(LIVSVAL s. 3)

Här menar man att aktiveringen varit till nytta för deltagarna, och att det fungerat som ett sätt att skapa struktur i vardagen. Makt kan förtrycka och begränsa, men den kan också befria och förstärka. Att deltagarnas utveckling från att må ganska dåligt till att vid projektets slut ha fått framtidstro är ett exempel på att genom makt förstärka och till viss del också befria individerna.

Deltagarna (TÄNK OM) beskrivs som att de utvecklat en strategi som går ut på att bara göra som myndigheterna säger, och att mycket av deras drivkraft då ”slösas” på att göra myndigheterna glada istället för att fokusera på att lösa sin egen situation. Detta har uppstått då individerna upplever sin egenmakt som mycket liten och att det i slutändan är myndighetens beslut som räknas. Deltagaren lämnar därför över sin makt till myndigheten och går in i en underordnad roll, vilket ökar maktobalansen. Detta skapar även en form av passivitet inför sin egen situation hos deltagaren.

7.0 Avslutande diskussion

Syftet med denna studie var att utifrån fyra slutrapporter av aktiveringsprojekt försöka utläsa hur deltagarna framställdes, samt diskutera detta med hjälp av Foucault och några av hans teorier kring makt. Resultatet visade att deltagarna beskrevs som passiva och maktlösa människor som dessutom har ett svagt socialt nätverk. Upplevelsen var att deltagarna behövde mycket stöd och motivation för att lyckas komma närmare målet, alltså att bli självförsörjande. I alla projekt fanns ett stort fokus på att individen själv skulle ta sig ur sin situation. Det fanns alltså ett individualistiskt synsätt i förhållande till hur deltagaren hamnat i situationen som betyder att de inte kan försörja sig själva, och även att det är individens eget ansvar att ta sig därifrån.

Sättet deltagaren uppfattas kan ses som negativt, att vara passiv och maktlös inte är positivt i vårt samhälle, vilket skulle kunna skapa en känsla av skam hos individen. Denna känsla skulle sedan kunna fungera exkluderande och nedbrytande, vilket skapar ett ännu större hinder till att individen ska lyckas etablera sig på arbetsmarknaden.

Projektet som aktivitet är en form av disciplinär makt, (Foucault 2008). Det handlar om att övervaka och kontrollera individen. Hur individernas tid ska spenderas bestäms av projektets personal, men även var de ska infinna sig är bestämt. Detta för att 'uppfostra' individen till att bete sig på ett speciellt sätt, men även för att utveckla individen så att denne blir mer attraktiv på arbetsmarknaden. Aktiveringen är ett form av tvång med tanke på att deltagarnas inkomst, från exempelvis socialtjänsten och arbetsförmedlingen, är beroende av att de deltar fullt ut. Detta gick att utläsa i de lagar som nämndes i den tidigare forskningen, där lagen ger stöd till kommunerna att minska eller helt ta bort den ekonomiska ersättning de får genom dem om de inte deltar i aktiviteterna.

Detta och projektet skulle kunna tolkas som en form av governmentality (Hörnqvist 2008), vilket handlar om att myndigheterna försöker skapa den "gode medborgaren". Genom att aktiveringen i form projekt som innehåller sådant som jobbcoaching och/eller praktik är målet att deltagaren ska bli självförsörjande och då kunna bidra till samhället i form av att exempelvis betala skatt. I governmentality är det även viktigt att staten tar hand om sina resurser ekonomiskt och effektivt. En av dessa resurser är medborgarna. Det finns dock en risk med att ha för stort fokus på ekonomi och effektivitet. Av resultatet framkom att tiden deltagarna får vara på projektet anses vara alldeles för kort. Myndigheterna ville helt enkelt ha snabba lösningar, vilket skulle kunna fungera för människor som står närmre arbetsmarknaden. Dock kanske just dessa människor skulle ha kunnat klara av att söka arbete på egen hand. En konsekvens av effektivitet-tänket, och därigenom önskan om snabba lösningar, är att deltagarna som står längst ifrån arbetsmarknaden inte lyckades komma tillräckligt långt i sin utveckling för att bli självförsörjande. Då blir risken att samma individ behöver ingå i flera olika projekt innan hen lyckas nå målet om självförsörjning. Risken att individen aldrig lyckas bli självförsörjande är mycket större ju längre hen är beroende av någon form av ekonomiskt stöd från kommun eller stat.

Pastoralmakten (Nilsson 2008) diskuterades i flera stycken av analysen, och går ut på att staten, myndigheter och/eller projektpersonal tror sig veta vad som är bäst för deltagaren och hur

deltagaren ska nå 'frälsningen', som i detta fall är att bli självförsörjande. De kan då coacha deltagaren på olika sätt genom olika former av stöd och försök till att motivera individen till aktivering.

En frågeställning som uppkom under studiens gång var: Tar projekten verkligen till vara på alla individens resurser? En fundering uppstod kring om projekten försöker forma om individen till att passa in i en specifik mall, och om detta skulle resultera i att viktiga resurser individen själv har inte ses som värdefulla och då ignoreras. Detta skulle kunna leda till att individen spenderar längre tid i utanförskap än vad hen skulle ha gjort om projekten varit uppbyggda på ett annat sätt.

Det skulle ha varit intressant att ta sig an frågeställningarna med en annan metod, exempelvis att använda en kvalitativ intervjustudie istället för att analysera dokument. Med en kvalitativ intervjustudie skulle jag ha kunnat intervjua personalen och få fram deras syn på deltagarna på ett mer direkt sätt. I de slutrapporter jag använt mig av fick deltagarna en del plats, men inte på samma sätt som de skulle ha fått med den andra metoden.

Det skulle även vara intressant att i framtiden ta ett beslut kring om de olika arbetsmarknadsinsatser som finns idag är tillräckligt hjälpsamma för individen att de ska vara kvar, eller om det krävs ett helt annat sätt att arbeta på. Att göra en mer omfattande studie kring detta skulle då vara nödvändig, särskilt om det med studiens resultat gick att göra en generalisering som gällde alla aktiveringsprojekt i Sverige. För att göra detta krävs dock en mycket stor studie med en både kvalitativ och kvantitativ metod, vilket det inte finns möjlighet i en kandidatuppsats.

8.0 Referenslista

Bryman, Alan. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.

Foucault, Michel (2008). *Diskursernas kamp*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.

Foucault, Michael (1993). *Diskursens Ordning*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag

Foucault, Michel (2002). *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos

Grønmo, Sigmund (2006). *Metoder i samhällsvetenskap*. Malmö: Liber AB

Hjertner-Thorén, Katarina, 2005. *Kommunal aktiveringspolitik: en fallstudie av det praktiska arbetet med arbetslösa socialbidragstagare*. Rapport 2005:11. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.

Hjort, Thorbjörn (2011). ”Skälig levnadsnivå även för utsatta hushåll?”. I Tapio Salonen (red.): *Hela staden. Social hållbarhet eller desintegration?*. Umeå: Boréa Bokförlag.

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997/2006). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur

Hörnqvist, Magnus (2012). *En annan Foucault. Maktens problematik*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Johansson, Håkan (2001). *I det sociala medborgarskapets skugga. Rätten till socialbidrag under 1980- och 1990-talen*. Lund: Arkiv Förlag.

Junestav, Malin, 2004. *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Diss., Uppsala universitet.

Lundgren, Mats & Von Schantz Lundgren, Ina. (2011). Coaching i arbetsmarknadspolitisk aktiveringprojekt. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 17, nr 1, våren 2011.

Mills, Sara (2003). *Michel Foucault*. Oxon: Routledge

Nilsson, Roddy (2008). *Foucault. En introduktion*. Malmö: Égalité

Panican, Alexandru & Ulmestig, Rickard, 2011. Frälsningen, lagen och sanningen i ett kommunalt aktiveringsprojekt. *Socionomen* Nr 6 (Socionomens forskningssupplement nr 30), s. 44-55.

Salonen, Tapio (2013). *Det nödvändiga uppbrottet – reformera det ekonomiska biståndet*. Arena Idé (Rapport)

Schirato, Tony & Danaher Geoff & Webb, Jen (2012). *Understanding Foucault. A critical introduction*. London: SAGE

SFS 2001: 453. *Socialtjänstlagen*.

Socialstyrelsen, 2013. *Ekonomiskt bistånd. Handbok för socialtjänsten*. Art. Nummer 2013-1231. Publicerad online december 2013 på www.socialstyrelsen.se.

Socialstyrelsen, 2016. *Statistik om ekonomiskt bistånd 2015*. Art. Nummer: 2016-6-35. Publicerad online juni 2016 www.socialstyrelsen.se.

Sveriges kommuner och Landsting (SKL) & Rådet för främjande av kommunala analyser (RKA), (2016). *Kommunal arbetsmarknadsstatistik 2015. Kolada – statistik och databank*. Utgivningsdag: 160901. <http://webbutik.skl.se/sv/artiklar/kommunal-arbetsmarknadsstatistik-2015.html>

Ulmestig, Rickard, (2009). I arbetslinjens skugga – en studie av relationer och strukturer i ett kommunalt arbetsmarknadsprojekt. Rapportserie i socialt arbete, nr 2, 2009. Växjö: Växjö universitet.

Watt Boolsen, Merete, (2007). *Kvalitativa analyser. Forskningsprocess, människa, samhälle*. Malmö: Gleerups

Slutrapporter

Aktiv24G, Diarienummer 2009-3080171. EU: Europeiska socialfonden.

Från bidrag till egen försörjning. Diarienummer 2008-3070081. EU: Europeiska socialfonden.

LIVSVAL, EU: Europeiska socialfonden.

TÄNK OM, *Sammanfattning av Tänk Om-projektets slutrapport*. EU: Europeiska socialfonden.